

RAFAŁ WĘGRZYN

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

KAROLINA WOŹNY

UTOPIA – WIĘZIENIE – RESOCJALIZACJA. PROBLEM Z BURZYCIELAMI ŁADU SPOŁECZNEGO

ABSTRAKT: Problem osób naruszających porządek społeczny istniał od zawsze. Najstarsze plemiona skazywały na wygnanie osoby, które popełniały działania zakazane. Wraz z rozwojem cywilizacji i pojawieniem się kodeksów prawnych ewoluowały również sposoby wymierzania sprawiedliwości. Tortury, publiczne egzekucje i okaleczenia zamieniły się w więzienie, to jest izolację za murami więzienia. Świadomość wysokiego poziomu recydywy spowodowała potrzebę resocjalizacji zatrzymanych, a tym samym ochrony społeczeństwa przed potencjalnymi przestępstwami. Czy jednak współczesne naukowe koncepcje resocjalizacji nie są utopijne? Głównym celem artykułu jest przedstawienie kilku wybranych utopijnych koncepcji więzienia w świetle psychologii i nauk o społecznej readaptacji.

SŁOWA KLUCZOWE: utopia, resocjalizacja, więzienie, więźniowie, popkultura

WSTĘP

Czy więzienie to instytucja niezastąpiona? Czy nie ma innej możliwości karania przestępców? Znaczący tematki więziennictwa twierdzą, że kara pozbawienia wolności jeszcze przez wiele lat będzie głównym

narzędziem wymierzania sprawiedliwości¹. Instytucja więzienia istnieje od bardzo dawna, najpierw jako miejsce, gdzie skazani oczekiwali na wyrok, obecnie jako miejsce odbywania kary, a także resocjalizacji. Wielu z nas na słowo „więzienie” reaguje, wyobrażając sobie grube, szare mury olbrzymiego budynku, w którego oknach widać kraty. Czy to jedyne znane nam więzienie? Czy kiedyś to skojarzenie ulegnie zmianie?

Utopijne pomysły proponują nam różne możliwości ulepszenia świata i funkcjonowania społeczeństwa. Roztaczają przed nami wizje świata harmonijnego, zrównoważonego, w którym każdy zna swoje miejsce i nie odczuwa negatywnych emocji. Jednak nawet w idealnym świecie może pojawić się złoczyńca, burzyciel ładu społecznego. Jak w takim razie można utrzymać status quo „dobrego miejsca”, kiedy pojawia się zagrożenie w postaci przestępcy? Co na temat więzienia mają do powiedzenia utopijni wizjonerzy?

WIĘZIENIE

Nelson Mandela powiedział kiedyś: „nikt naprawdę nie zna narodu, dopóki nie znajdzie się w jego więzieniu. Narodu nie należy oceniać według tego, jak traktuje swoich najwyższych obywateli, ale najniższych”². Obecnie większość rządów dba o pozytywny, zgodny z humanistycznymi wartościami wizerunek kraju, głosząc na międzynarodowych spotkaniach o godności i wolności swoich obywateli. Na murach mongolskiego więzienia można zobaczyć napis „Prisoners are human beings”, co zdaje się być obietnicą humanitarnego traktowania osób w nim przebywających³. Mimo to 16 stycznia 2019 roku media opublikowały wstrząsające video z więzienia na Sri Lance, na którym

¹ M. Ciosek, *Szanse resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, s. 360.

² ‘Prisoners are human beings’, „Daily Mirror”, <http://www.dailymirror.lk/opinion/-Prisoners-are-human-beings-/172-161739> [9.04.2019].

³ M. Tolson, *Justice Lost in Mongolia's Prisons*, „Inter Press Service”, <http://www.ips-news.net/2012/11/justice-lost-in-mongolias-prisons/> [9.04.2019].

widać, jak funkcjonariusze więzienni brutalnie i systematycznie biją bezbronnych więźniów⁴. Jednak wielu teoretyków resocjalizacji czy penologii uważa, że więzienia zlikwidować się nie da. Zakłady karne są i prawdopodobnie jeszcze długo będą podstawowym środkiem „reakcji na niebezpieczny czyn przestępczy”⁵. Lesław Pytka przyznaje, że na obecnym etapie rozwoju cywilizacji brak instytucji izolacyjnych, w tym więzienia, „pozostaje mrzonką, humanistyczną utopią”⁶. Wiele musiałyby się zmienić w społecznym rozumieniu kary i sprawiedliwości, aby więzienia mogłyby zmienić swój charakter i funkcjonowanie. Niemniej wiele jest wizji utopijnych dotyczących alternatywnych rodzajów karania przestępców – kilka przykładów omówimy w dalszej części publikacji.

Na przestrzeni wieków, wraz z rozwojem cywilizacji i myśli humanistycznej, zmieniało się podejście do ludzi łamiących prawo. Karanie przestępców miało charakter odwetowy i proporcjonalny do wielkości popełnionej zbrodni. Wymiarowi sprawiedliwości przyświecało wtedy hasło, zgodnie z którym za zło należy odpłacać złem, a za krzywdę krzywdą. Z czasem kara kryminalna zmieniła swój charakter na bardziej prewencyjny. Kładziono nacisk na jej funkcję odstraszającą od popełniania kolejnych przestępstw, przez co kara mogła być nieproporcjonalna do przestępstwa. Z tego nurtu teoretycznego wyłoniła się idea resocjalizacji i zmiany przestępcy w praworządneho obywatela. Obecnie w więziennictwie stosowane są oba rodzaje kary kryminalnej, tworząc tym samym nowe podejście zwane mieszanym. Właśnie na teorii mieszanej kary kryminalnej opiera się polski Kodeks karny z 1997 roku⁷.

⁴ *Call for immediate action on assault of prisoners at Angunakolalessa prison in Sri Lanka*, „Sri Lanka BRIEF: news, views and analysis of human rights & democratic governance in Sri Lanka”, <http://srilankabrief.org/2019/01/call-for-immediate-action-on-assault-of-prisoners-at-angunakolapalessa-prison-in-sri-lanka/> [8.04.2019]

⁵ J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 61, s. 104.

⁶ L. Pytka, *Narodziny i rozwój polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2008, nr 8(1), s. 35.

⁷ M. J. Boińska, *Teorie kary kryminalnej*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 39–47.

RESOCJALIZACJA

Jerzy Migdał określił resocjalizację jako ideę „piękną, lecz zgoła utopijną”⁸, ale mimo to uważa ją za „cenne osiągnięcie postępowej myśli kryminologicznej i prawniczej, która wymaga trwałego kultywowania i realizowania w praktyce penitencjarnej”⁹. Minimalnym celem resocjalizacji więziennej jest zdobycie przez skazanego takich umiejętności, które umożliwią mu prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie bez łamania prawa, co też zabezpiecza go przed recydywą. Natomiast celem maksymalnym jest osiągnięcie zmiany w zachowaniu więźnia, który oprócz tego, że nie będzie łamać prawa na wolności, będzie również respektować ważne dla danego społeczeństwa normy moralne i etyczne¹⁰. Należy też pamiętać o tzw. celu apogeum, mówiącym o dobrowolnej samorealizacji osadzonego i kreowaniu przez niego własnej, zdrowej osobowości oraz tożsamości nieopartej na popełnianiu przestępstw¹¹. Ten cel oparty jest na koncepcji Kazimierza Obuchowskiego, według którego każdy człowiek poprzez zmiany rozwojowe powinien wzbogacać się wewnątrznie oraz tworzyć i udoskonalać swoje nowe umiejętności. Oprócz tego powinien potrafić i chcieć postępować altruistycznie, bez względu na odczuwalny stan emocjonalny, a także odczuwać satysfakcję ze swoich działań i utrzymywać dystans psychiczny¹². Można więc uznać, że cel apogeum skierowany jest nie tylko wobec resocjalizowanych przestępców, ale wobec każdego człowieka.

Mimo jasno określonych celów resocjalizacji i wielu badań wskazujących, jakie działania wobec więźniów dają lepsze bądź gorsze skutki, poziom recydywy jest dość wysoki. Według statystyk odsetek osób

⁸ J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych*, dz. cyt., s. 110.

⁹ Tamże.

¹⁰ J. Szałański, *Kategorie klasyfikacyjne i różnicowanie osobowościowe skazanych jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, dz. cyt., s. 375.

¹¹ Tamże, s. 379.

¹² K. Obuchowski, *Człowiek intencjonalny, czyli o tym, jak być sobą*, Poznań 2000, s. 110.

powracających do przestępstwa w okresie lat 2010–2014 to aż 25,8%, a w okresie 2011–2015 to 25,5%¹³. Dlatego też resocjalizacja penitencjarna jawi się jako idea wzniosła i utopijna, w obecnych realiach nieodnosząca wielu sukcesów. W książce norweskiego socjologa Thomasa Mathiesena pod tytułem *Prison on Trial* znaleźć można sporo krytyki pod adresem resocjalizacyjnej roli więzienia. Jego zdaniem więzienna modyfikacja osobowości jest jedynie ideologią i mrzonką¹⁴.

Dodatkowo może być postrzegana „jako zagrażająca porządkowi społecznemu i poczuciu społecznej sprawiedliwości”¹⁵. Zniesienie w więzieniach porządków autorytarnych i zmiana podejścia na bardziej indywidualne mogą zostać odebrane przez społeczeństwo jako niesprawiedliwe, a więc niespełniające podstawowej funkcji kary kryminalnej (funkcja sprawiedliwościowa/odwetowa). Dodatkowo przy zbytym złagodzeniu warunków więziennych przestanie być również realizowana funkcja zapobiegawcza, czyli odstraszenie potencjalnych przestępców przed popełnieniem zbrodni¹⁶.

Chyba najbardziej znanym i rozpoznawalnym przykładem spektakularnej, utopijnej resocjalizacji (a w zasadzie Kuracji Resocjalizacyjnej¹⁷), który możemy znaleźć w kulturze popularnej jest ten opisany przez Anthoniego Burgessa w *Mechanicznej Pomarańczy*. Alex, burzyciel tamtejszego ładu społecznego, zostaje poddany terapii Ludovicka, która polega na przywiązaniu pacjenta do specjalnego krzesła i zmuszaniu go do oglądania brutalnych scen przy akompaniamencie muzyki klasycznej. Efektem terapii, która kończy się po upływie „nieco ponad dwóch tygodni”¹⁸, jest niechęć do zachowań seksualnych, agresji oraz uczucie lęku, towarzyszące myślom o przemocy. Nowy Alex, a równocześnie pierwszy absolwent Państwowego Instytutu Resocja-

¹³ Powrotność do przestępstwa w latach 2009–2015, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2017, s. 9.

¹⁴ T. Mathiesen, *Prison on Trial*, Winchester 2006, s. 46–48.

¹⁵ J. Migdał, *Resocjalizacja skazanych*, dz. cyt., s. 130.

¹⁶ J. Nowak, *Wokół pojęcia kary*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, dz. cyt., s. 31.

¹⁷ A. Burgess, *Mechaniczna Pomarańcza*, Kraków 2013, s. 69.

¹⁸ Tamże.

lizacji i Osobników Kryminalnych, to „wzorowy, przestrzegający prawa, dobry obywatel”¹⁹. Niestety, ten rodzaj resocjalizacji dla bohatera powieści kończy się tragicznie, staje się on ofiarą nowoczesności:

Przerobili cię na coś innego niż istota ludzka. – Odebrano ci możliwość wyboru. Skazany jesteś na postępowanie według stereotypu, jaki akceptuje zbiorowość, jakby taka maszynka zdolna wyłącznie do czynienia dobra. No i wyraźnie to widać: cała ta kwestia uwarunkowań ubocznych. Muzyka i stosunek płciowy – literatura i sztuka – wszystko teraz musi być nie przyjemności źródłem, tylko męczarni²⁰.

Jednocześnie główny bohater staje się zwiastunem wolnej „od zbrodni epoki, w której nie będziemy się już bać tchórzliwych napści ze strony młodych zwyrodnialców i chuliganów, i zbrojeńców, i włamywaczy”²¹.

UTOPIA

Utopijną wersją więzienia, zapewniającą absolutną widoczność i całkowity nadzór prowadzący do „samonadzoru” jest budowla zaprojektowana przez Jeremiego Benthama, panopticon. Ten penitencjarny eksperyment jest wynikiem reform karnych w Europie i panującej wówczas myśli oświeceniowej. Panopticon składa się z budynku w kształcie pierścienia, podzielonego na cele posiadające okna do wewnątrz i na zewnątrz okręgu. W środku tej konstrukcji stoi wieża z oknami skierowanymi na wewnętrzną stronę pierścienia. Do nadzoru więźniów umieszczonych w celach pierścienia wystarczyłby jeden strażnik w wieży. Stawia to skazanych w sytuacji ciągłej widoczności i samotności, ponieważ w swojej celi więzień jest sam, nie widzi ani

¹⁹ Tamże, s. 98.

²⁰ Tamże, s. 115.

²¹ Tamże, s. 98.

innych skazanych, ani strażnika. Ta sytuacja prowadzi do wykształcenia się samokontroli skazanego, który przekonany o ciągłym nadzorze, sam zaczyna dbać o swoje dobre zachowanie. Michel Foucault zauważa, że forma panopticonu doskonale sprawdziłaby się nie tylko jako więzienie, ale również jako szpital, miejsce pracy, a także szkoła. Dzięki poczuciu widoczności chorzy dbaliby o regularne przyjmowanie leków, robotnicy solidnie wykonywaliby swoją pracę, a uczniowie uczyliby się pilnie²². Koncepcja panopticonu, spopularyzowana przez francuskiego badacza, jest ograniczona do dostępnych dla niego w tamtym okresie dzieł Benthama. Dziś wiemy, że panopticon miał także swoje formy kontroli audialnej oraz nadzoru wewnętrznego, dokonywanego przez innych więźniów i znoszącego totalną izolację osadzonych²³.

Idea panopticonu jest bardzo bliska klasycznej, dziś już popkulturowej dystopii Rok 1984 George'a Orwella. Fabuła powieści koncentruje uwagę czytelnika na postaci Wielkiego Brata, który patrzy na ludzi, społeczeństwo zawsze i wszędzie²⁴. A skoro człowiek wie, że jest obserwowany, to sam bardziej kontroluje swoje zachowanie, co potwierdzają badania psychologiczne. Jednym z nich jest badanie Melissy Bateson i współpracowników z 2006 roku. We wspólnej kuchni na terenie kampusu Uniwersytetu w Newcastle pracownicy mogli korzystać z mleka do kawy czy herbaty, wrzucając do pozostawionej przez badaczy skrzyneczki równowartość pieniężną wykorzystanych artykułów spożywczych. Eksperyment trwał 10 tygodni, a wykorzystaną w nim manipulacją eksperymentalną była fotografia oczu naklejona na skrzynkę do wpłat. Wyraz emocjonalny oczu był różny, co wykluczyło możliwość jego ewentualnego wpływu na efekt badania. Zaobserwowano, że za każdym razem, gdy na skrzynce naklejona była fotografia oczu, ludzie wrzucali do niej prawie 2,76 razy więcej pieniędzy²⁵.

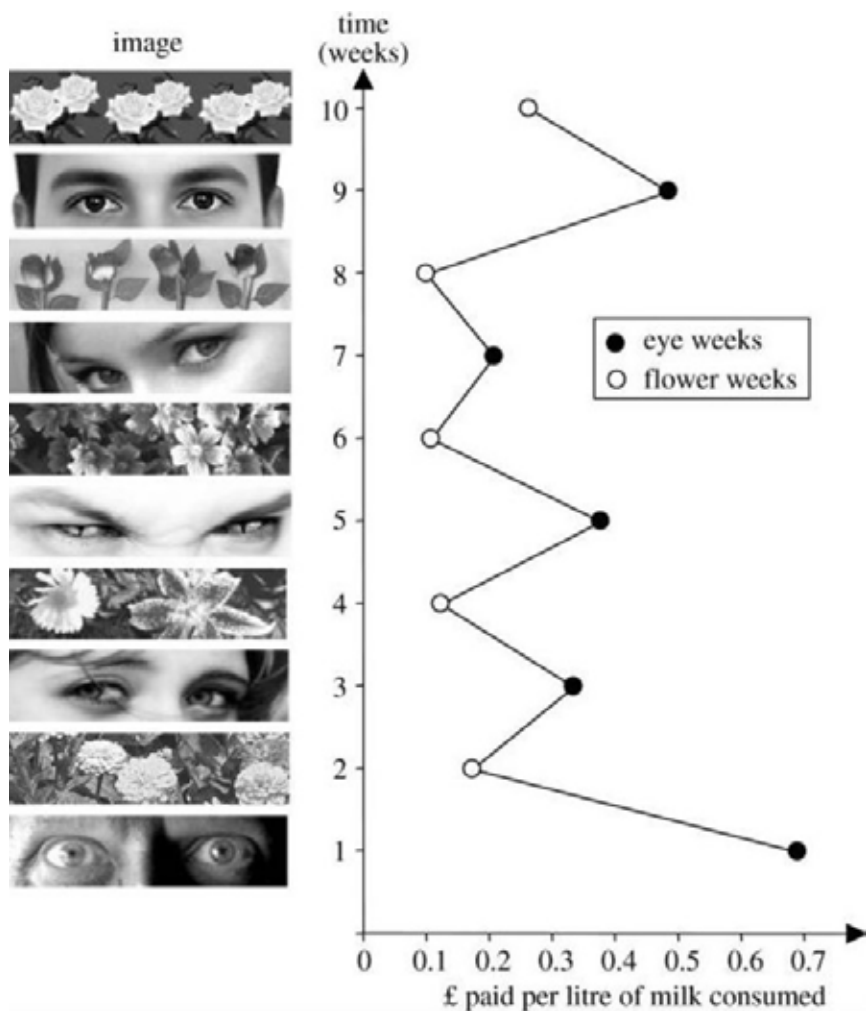
²² Zob. M. Foucault, *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, Warszawa 2009, s. 195–199.

²³ Zob. R. Nahirny, *Granice kontroli. Maszynaria władzy Jeremy Benthama*, Warszawa 2018.

²⁴ Zob. G. Orwell, *Rok 1984*, Warszawa 2018.

²⁵ M. Bateson, D. Nettle, G. Roberts, *Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting*, „Biology Letters” 2006, nr 2(3), s. 412–414.

Rysunek 1. Ilość funtów płaconych za litr spożytego mleka w zależności od tygodnia i typu obrazka

Źródło: M. Bateson, D. Nettle, G. Roberts, *Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting*, dz. cyt., s. 412-414.

Bycie obserwowanym, nawet przez wizerunek ludzkich oczu, wzmacnia uczciwe zachowania osób badanych. Z serii kolejnych eksperymentów dowiadujemy się także, że widok sztucznych oczu wpływa na zachowania prospołeczne (np. ograniczenie śmiecenia), zarówno gdy oczy są umieszczone w środowisku osoby badanej na dużym plaka-

cie²⁶, jak i na ulotce trzymane w ręce²⁷. Takie wpływanie na ludzi odnosi jednak największy skutek, gdy ma natrętny charakter²⁸. Oczy stają się symbolem kontroli społecznej, która nasila zachowania moralne uczestników życia społecznego.

W dobie internetu i mediów społecznościowych (Instagram, Facebook) podglądanie innych osób stało się sposobem na życie, zarówno dla obserwowanych jak i obserwujących. Jedną stroną takiego stanu rzeczy jest dążenie ludzi do stawania się coraz lepszymi w nadziei na otrzymanie pozytywnego feedbacku od innych użytkowników portali. Zygmunt Bauman zjawisko dyskretnych, technologicznych form nadzoru i kontroli określa mianem płynnej inwigilacji²⁹. Jednakże, z drugiej strony, dochodzi do pewnego rodzaju wypaczenia, inwigilacja staje się dochodową rozrywką. Pojawiają się programy typu Big Brother, Warsaw Shore czy niezwykle popularna Rodzina Kardashian, a nawet oddolne działania związane z monetyzowaniem swojej prywatności, jak w przypadku rodziny Dzikowskich³⁰. Kamery rejestrują każdą sekundę życia bohaterów, pokazując oglądającym nawet najbardziej intymne momenty. Co zastanawiające, bycie nagrywanym, obserwowanym nie wywołuje u bohaterów wzmoczonych zachowań moralnych, a wręcz przeciwnie. Im więcej ekscesów alkoholowych i seksualnych, im więcej szokujących wydarzeń, tym oglądalność wydaje się być większa, a co za tym idzie, również ilość związanych z nią dochodów zaczyna rosnąć. Zastanawiające jest, czy to zasady (show)biznesu prowokują

²⁶ M. Bateson, L. Callow, J. R. Holmes, M. L. R. Roche, D. Nettle, *Do images of 'watching eyes' induce behaviour that is more pro-social or more normative? A field experiment on littering* „PloS one” 2013, 8(12), e82055.

²⁷ M. Bateson, R. Robinson, T. Abayomi-Cole, J. Greenlees, A. O'Connor, D. Nettle, *Watching eyes on potential litter can reduce littering: evidence from two field experiments*, „PeerJ” 2015, nr 3, e1443.

²⁸ R. Wever, L. Van Onselen, S. Silvester, C. Boks, *Influence of packaging design on littering and waste behaviour*, „Packaging Technology and Science” 2010, nr 23(5), s. 239–252.

²⁹ Zob. Z. Bauman, D. Lyon, *Płynna inwigilacja: rozmowy*, Kraków 2013.

³⁰ D. Majewska, *Pozwolili się podglądać, internauci przysłali im prostytutkę. Rodzina Dzikowskich płaci cenę za ryzykowny biznes*, „Na Temat”, <https://natemat.pl/161601-big-brother-to-przy-nich-niewinna-igraszka-ta-rodzina-z-poznania-ustanowila-nowy-standard-podgladactwa-pierwsza-polska-rodzina-n> [12.07.2019].

ludzi do zachowań niewłaściwych, czy też sama idea panopticonu jest błędna. Być może ciągła obserwacja prędzej czy później doprowadza ludzi na skraj wytrzymałości, co kończy się buntem i zachowaniem odwrotnym do oczekiwanego.

Jednym ze współczesnych spojrzeń na przyszły utopijny świat jest powieść *Circle* Dave'a Eggers'a z 2015 roku, która została zekranizowana z Tomem Hanksem i Emmą Watson w rolach głównych. Hasłem przewodnim wizji Eggers'a jest „Knowing is good, Knowing everything is better” (Wiedza jest dobra, wiedza o wszystkim jest lepsza). Główna bohaterka w ramach kary za kradzież zostaje poddana wymogom transparentności. Zostają jej przyłączone do ciała czujniki i kamery, które rejestrują wszystko, co dotyczy bohaterki dwadzieścia cztery godziny na dobę. Cały świat może zobaczyć, jak je, kąpie się, śpi, ale również dowiedzieć się, jaki ma puls czy temperaturę ciała. Dzięki temu wszyscy obserwujący wiedzą, kiedy bohaterka kłamie, coś ukrywa bądź czegoś się wstydzi. Dodatkowo każdy może skomentować jej zachowanie wedle swojego uznania³¹.

Przeciwstawną do kary transparentności jest kara niewidzialności przedstawiona w serialu *Black Mirror*, w odcinku „White Christmas” („Białe święta”). W tej utopijnej wizji każdy człowiek jest wyposażony w soczewki, które umożliwiają zablokowanie wizerunku osoby, której nie chcemy już widzieć i słyszeć. Zablokowany człowiek znika również ze zdjęć, wspomnień oraz pamięci. W przypadku przestępców ten system działa w zmodyfikowany sposób. Skazani trafiają do specjalnego rejestru, co skutkuje tym, że społeczeństwo widzi jego osobę jako czerwoną sylwetkę, która symbolizuje najwyższy wymiar kary. Dzięki temu ludzie wiedzą, że mają wystrzegać się tego człowieka. Sam skazany natomiast ma zablokowaną możliwość widzenia i słyszenia innych ludzi. Zostaje całkowicie wykluczony ze społeczeństwa. Trafia do więzienia pozbawionego murów, krat i strażników, a mimo wszystko odczuwa dotkliwość izolacji³².

³¹ D. Eggers, *Krąg*, Katowice 2017.

³² *Black Mirror*, Netflix, 2014, odc. „White Christmas”, reż. C. Tibbetts.

W tym samym odcinku serialu *Black Mirror* zaprezentowano inny, utopijny pomysł na karę pozbawienia wolności. Cała koncepcja opiera się na małym, technologicznym urządzeniu zwanym „Cookies”, które jest formą sztucznej inteligencji. W „Cookies” montuje się kopie osobowości i mózgu danego człowieka, która funkcjonuje w urządzeniu po to, by zarządzać domem, pilnować harmonogramu dnia, odpisywać na maile. Istnieje również możliwość ukarania tej sztucznej inteligencji poprzez odebranie jej możliwości działania i wydłużenie odczuwanego czasu. W świecie realnym czas płynie normalnie, upływa zaledwie kilka sekund, natomiast w urządzeniu mijają trzy tygodnie wśród białych ścian, bez towarzystwa i bez zajęcia. Po pobycie w tym więzieniu, w całkowitej izolacji, w której zanika poczucie czasu, psychika zamkniętej osoby ulega zniszczeniu. Taki człowiek jest w stanie podporządkować się każdemu, kto miałby władzę, by zmienić jego sytuację³³.

W innym odcinku serialu *Black Mirror* – „White Bear” („Biały niedźwiedź”) – przedstawiono koncepcję parku sprawiedliwości, do którego trafiają przestępcy. Zostaje wobec nich wymierzona kara przez specjalnie do tego przeszkolone osoby. Cały park jest dostosowany do tego, by wzbudzać strach oraz przerażenie u przestępcy, na którego organizowane jest polowanie. Dodatkowo cały pościg i wymierzanie kary obserwują i nagrywają na smartfony gapie, którzy zapłacili za wejście do parku³⁴. Podobną koncepcję prezentuje seria filmów o tytule *Noc Oczyszczenia*. W jeden dzień w roku każdy człowiek może wymierzyć jakąkolwiek karę wybranemu przez siebie człowiekowi. Tego konkretnego dnia nie obowiązuje żadne prawo, żadne zasady, każdy wymierza sprawiedliwość na własną rękę wedle własnego uznania³⁵.

³³ Tamże.

³⁴ *Black Mirror*, Netflix, 2013, odc. „White Bear”, reż. C. Tibbetts.

³⁵ *Noc Oczyszczenia*, reż. J. DeMonaco, 2013.

PODSUMOWANIE

Obecnie metafory więzienia, nadzoru i resocjalizacji coraz częściej są wykorzystywane do opisu społeczeństwa poddanego opresji technologii. Wydaje się, że najnowsze technologie coraz częściej wykorzystywane są do inżynierii społecznej, wpływając na nasze życie niedostrzegalnymi oddziaływaniami. Przenikliwe oko algorytmów zapamiętuje wszystkie nasze reakcje w sieci i umieszcza je w naszej cyfrowej kartotece, by po zebraniu odpowiednich informacji wykorzystać je do marketingu (także politycznego). W Orwellovskim Roku 1984 na gmachu Ministerstwa Prawdy można było przeczytać wypisane przez Partię hasła:

Wojna to pokój
Wolność to niewola
Ignorancja to siła³⁶.

W nieco bardziej współczesnym *Kręgu* Eggersa przeczytać można parafrazę powyższych haseł. Wersja autora zdaje się penalizować coś, co dziś przez większość ludzi jest uważana za cenne wartości, których utrata odebrałaby nam część tego, co nazywamy człowieczeństwem.

Tajemnice to kłamstwa
Dzielenie się – lęk na każde strapienie
Prywatność to kradzież³⁷.

Owo rozmycie granic między tym, co jest przestępstwem, a co nim nie jest, co jest zbrodnią, a co jest dozwolone, coraz bardziej ulega zatarciu. Przy setkach stron regulaminów bezrefleksyjnie podpisywanych przez nas podczas zakładania kont na portalach internetowych, zakupów online czy instalacji programów może się okazać, że

³⁶ G. Orwell, *Rok 1984*, dz. cyt., s. 19.

³⁷ D. Eggers, *Krąg*, dz. cyt., s. 295.

pewne zachowania zostają penalizowane przy naszej (nieświadomej) akceptacji. Wykorzystał to serwis „Gamestation”, który w prima aprilis w 2010 roku na swoim serwisie umieścił klauzulę o dobrowolnym oddaniu swojej nieśmiertelnej duszy firmie. Na osoby, które tego nie zrobią, czekała nagroda w wysokości pięciu funtów do wykorzystania w serwisie. Jak się okazało, tylko 12% osób postanowiło odebrać pieniądze i zatrzymać swoją duszę dla siebie³⁸. Oczywiście ten happening był żartem właścicieli serwisu, ale z łatwością można sobie wyobrazić sytuację, w której to (nie)świadome wyrażenie zgody może z łatwością uczynić z nas przestępców, na których wszystkie dowody będą czekać w chmurze i zostaną wykorzystane przy sprzyjającej okazji. Czy w takich okolicznościach więzienie będzie jeszcze potrzebne, skoro cyfrowy panopticon patrzy na nas każdego dnia? Czy tak będzie wyglądać globalne więzienie przyszłości?

BIBLIOGRAFIA:

- Bateson M., Callow L., Holmes J. R., Roche M. L. R., Nettle D., *Do images of 'watching eyes' induce behaviour that is more pro-social or more normative? A field experiment on littering*, „PloS One” 2013, nr 8(12), e82055.
- Bateson M., Nettle D., Roberts G., *Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting*, „Biology Letters” 2006, nr 2(3).
- Bateson M., Robinson R., Abayomi-Cole T., Greenlees J., O'Connor A., Nettle D., *Watching eyes on potential litter can reduce littering: evidence from two field experiments*, „PeerJ” 2015, nr 3, e1443.
- Bauman Z., Lyon D., *Płynna inwigilacja: rozmowy*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2013.
- Boińska M. J., *Teorie kary kryminalnej*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

³⁸ W. Orliński, *Internet. Czas się bać*, Warszawa 2013.

- Burgess A., *Mechaniczna Pomarańcza*, przekł. R. Stiller, *Vis-à-vis/Etiuda*, Kraków 2013.
- Call for immediate action on assault of prisoners at Angunakolalessa prison in Sri Lanka*, „Sri Lanka BRIEF: news, views and analysis of human rights & democratic governance in Sri Lanka”, <http://srilankabrief.org/2019/01/call-for-immediate-action-on-assault-of-prisoners-at-angunakolapalessa-prison-in-sri-lanka/> [8.04.2019].
- Ciosek M., *Szanse resocjalizacji penitencjarnej*, [w:] *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Eggers D., *Krąg*, przekł. M. Fedyszak, Sonia Draga, Katowice 2017.
- Foucault M., *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, przekł. T. Komendant, Aletheia, Warszawa 2009.
- Majewska D., *Pozwolili się podglądać, internauci przysłali im prostytutkę. Rodzina Dzikowskich płaci cenę za ryzykowny biznes*, „Na Temat”, <https://natemat.pl/161601,big-brother-to-przy-nich-niewinna-igraszka-ta-rodzina-z-poznania-ustanowila-nowy-standard-podgladactwa-pierwsza-polska-rodzina-n> [12.07.2019].
- Mathiesen T., *Prison on Trial*, Waterside Press, Winchester 2006.
- Migdał J., *Resocjalizacja skazanych – utopia czy perspektywiczne wyzwanie*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 61.
- Nahirny R., *Granice kontroli. Maszyna władzy Jeremy Benthama*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 2018.
- Nowak J., *Wokół pojęcia kary*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.
- Obuchowski K., *Człowiek intencjonalny, czyli o tym, jak być sobą*, „Rebis”, Poznań 2000.
- Orliński W., *Internet. Czas się bać*, Agora, Warszawa 2013.
- Powrotność do przestępstwa w latach 2009–2015*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 2017.
- ‘Prisoners are human being’, „Daily Mirror”, <http://www.dailymirror.lk/opinion/-Prisoners-are-human-beings-/172-161739> [9.04.2019].
- Pytko L., *Narodziny i rozwój polskiej pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Student Niepełnosprawny. Szkice i Rozprawy” 2008, nr 8(1).
- Szałański J., *Kategorie klasyfikacyjne i zróżnicowanie osobowościowe skazanych jako wyznaczniki celów i programów resocjalizacji penitencjarnej*,

[w:] *Resocjalizacja*, t. 1, red. B. Urban, J. M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Tolson M., *Justice Lost in Mongolia's Prisons*, „Inter Press Service”, <http://www.ipsnews.net/2012/11/justice-lost-in-mongolias-prisons/> [9.04.2019].

Wever R., Van Onselen L., Silvester S., Boks C., *Influence of packaging design on littering and waste behaviour*, „Packaging Technology and Science” 2010, nr 23(5).

FILMOGRAFIA

Noc Oczyszczenia, reż. J. DeMonaco, Francja, USA 2013.

Black Mirror, Netflix 2013, odc. „White Bear”, reż. C. Tibbetts, Wielka Brytania.

Black Mirror, Netflix 2014, odc. „White Christmas”, reż. C. Tibbetts, Wielka Brytania.

UTOPIA – PRISON – RESOCIALIZATION. PROBLEM WITH DESTROYER OF SOCIAL ORDER

ABSTRACT: The problem of people violating social order has always existed. The oldest tribes sentenced to exile people who had committed forbidden acts. With the development of civilization and the emergence of codes of law, the ways of administering justice also evolved. Torture, public executions and mutilation turned into imprisonment, i.e. isolation behind the walls of a prison. The awareness of the high level of recidivism gave rise to the need to resocialization the detainees and thus protect the society from their potential criminal acts. However, are contemporary scientific concepts of resocialization utopian? The main goal of this article is to present several selected utopian concepts of prison in the light of psychology and the resocialization sciences.

KEYWORDS: utopia, resocialization, prison, prisoner, popculture